

7. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі: [монографія]. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ : Либідь, 1999. 447 с.

8. Семененко Л. Концепт заміжжя / одруження у творах Ольги Кобилянської. Філологічні студії. 2012. Вип. 7. Ч. 2. С. 236 – 246.

9. Семенюк К. Роль міфу в творчості О. Кобилянської. Філософія міфу. Класичний та сучасний підходи. Мат. міжнарод. наук. конф. Київ, 2003. С. 38–40.

10. Томченко М. Становлення феміністичної критики в Україні та світоглядна еволюція Н. Зборовської // Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки. 2013. № 3. С. 176 – 180. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vznu_fi_2013_3_38.

Гарник Діана – студентка 3 курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: українська проза кінця XIX – початку XX ст.

Ганна Мельник

Наук. керівник – к. філол. н., доц. Ткаченко В. І.

ОСОБЛИВОСТІ ХУДОЖНЬОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ТЕМИ ПРИРОДИ Й ЛЮДИНИ У ТВОРАХ МАЛОЇ ПРОЗИ О. КОБИЛЯНСЬКОЇ

Ольга Кобилянська увійшла в українську літературу насамперед як виразниця прагнень інтелігенції, зокрема освіченого й прогресивного жіноцтва. Широка описовість у її творчості замінюється глибоким психологізмом, епічність поступається витонченому ліризму та сповідальним інтонаціям, реалістичні картини природно поєднуються з романтично забарвленими. Однак однією із наскрізних тем

творчості О. Кобилянської стає проблема господарювання людини на землі, її ставлення до навколишнього середовища, а також етично-моральні колізії, що виникають під час цього протистояння. Пейзаж перестає бути лише другорядним тлом подій. Він персоніфікується і виходить на перший план. Частково вивченими залишаються художньо-стильові доміанти зображення глибинних взаємин природи й людини, особливостей їхнього співіснування у творах малої прози О. Кобилянської, що й зумовило **актуальність** нашої статті.

Увесь біль і позиція письменниці виразно виявилися в новелі «Битва», яку вважають шедевром пейзажної лірики й відносять до «найкращих екодискурсивних творів української прози кінця ХІХ – початку ХХ століття» [8, с. 54]. На думку дослідників, поштовхом до написання твору стали пережиті враження від вирубки карпатських лісів, про що авторка згадує в автобіографії: «...це – «Битва», котру бачила я власними очима, перебувала більше як день в лісах, де зрубували ліс і де мала нагоду бачити боротьбу робітників з столітніми великанами, соснами та смереками, й подивляла фізичну силу і спритність одних та опір і маєстат природи з другої сторони...» [5, с. 98]. За словами Д. Павличка, у тотальному вирубуванні лісу, здійсненого найманцями-чужинцями, О. Кобилянська також помітила «трагедію української землі, на яку дивилися захланними очима державні і монополістичні імперії» [6, с. 259]. Письменниця вболіває над бездумним і драматичним винищенням карпатського пралісу, над екологічною кризою, що охопила край, над байдужістю людини та нераціональністю використання ресурсів матері-природи. Промовистими є слова робітника Клевети: *«Вже будують і в другу сторону звідси залізну дорогу; чую – ліси продано далі на нових десять років ! Так, це «лиш десять років», а відтак – знов на десять років, і пропав маєток нашого краю!... Проклята правда!...»* [4, с. 92].

Особливістю новели є те, що природа в ній – це не допоміжний елемент, не тло події, не складник сюжету, а головний герой твору [2, с. 182]. О. Кобилянська описує життєвий цикл карпатського лісу, порушений варварським втручанням людини. В експозиції письменниця знайомить читача із місцевістю, де розгортатимуться трагічні події: *«В околиці Руської Молдавиці зійшлися два пасма рівнобіжних гір так близько з собою, що долина, яка їх ділила від себе, могла бути вигідним місцем ігри хіба лиш для бутного потоку... Не було тут видно ніякої дороги, ніякої стежки, ніякого найменшого сліду людського життя»* [4, с. 79]. Неможливо визначити і вік дерев, оскільки вони народжуються та вмирають без свідків, усюди панує «таємна тиша», яку не порушує навіть поодинокий спів птахів.

Ідилічний опис завершується, коли «свист локомотива розтяв пораз перший воздух схованої між гірськими стінами долини». О. Кобилянська майстерно використовує прийом персоніфікації, зображуючи гірські дерева, як живих людей, що наділені здатністю мислити й аналізувати, відчувати сум і страх, страждати, спостерігати й боротися за своє життя. Коли ворожа сокира вдарила першу стару смереку, вона здригнулася, бо відколи жила, «не чула ще на собі топора». Інші дерева, як люди, співстраждали з нею: «всі дерева здержали віддих». Навіть зовнішньо смереки в новелі схожі на людей, вони «діставали в голову і в ноги» удари сокирами, з них витікала кров.

Письменниця вивищила природу у своїй моральній перевазі над найманцями, цими представниками людського роду, які пробували зруйнувати віковічні основи буття і гармонії [8, с. 54]. Розпочинається смертельна й одчайдушна битва між силами природи та людиною. Увесь ліс та його мешканці намагаються відбити напад ворога: «кремениста земля роздроблювалась під їхніми ногами, і вони ранили собі руки», «гидкі комахи розбігалися їм по

руках», «гадя розсичалося на них», «павуки почіпляли від дерева до дерева сіті». Надто нерівними були сили природи й сили жадібних людей, які по-загарбницьки вдерлися на територію столітнього лісу й почали нищення. Хоч битва між лісорубами й лісом важка, але заради заробітку люди спроможні на все: *«Відтак сильні руки, погорджаючи всяким небезпеченством і перепонами, котили тяжких великанів. З глухими, рівночасно видаваними окликами, що мали додавати відваги, а пригадували скорше окрики диких птахів, чим гармонійні людські звуки, сповняли наємники сю працю, під час коли з їх чола лявся струями піт, а з поранених рук текла кров»* [4, с. 87].

Хоч ліс і програє в кривавій боротьбі з промисловою фірмою, проте не втрачає своєї могутності й краси: *«Страх, що вони могли б завтра перестати жити, збудив у них жадання показатися в останній раз один другому в повній красі. Завтра, може, будуть уже потолочені, їх корони поламани і обдерті з листя. Завтра, може, не буде вже ніхто знати, що вони були... і що були – гарні! ...Сміх самого здорового життя, змішаний з важкими сльозами жалю, пробивався силоміць крізь усе, а якась туга лагідна, мов оксамитовий плащ, лежала на всім і викликувала щораз більше бажань і любов до життя»* [4, с. 85]. Письменниця вірить, що ця битва буде виграна, а цивілізований світ ще отримає розплату за своє прагнення наживи, але про це поки що здогадуються лише мешканці гір.

Боротьбу між природними пориваннями людини й прийнятою суспільством поведінкою, що диктує свої правила, спостерігаємо в новелі «Природа». Аналізуючи образи багатого гуцула й міської панночки, В. Пасічний зазначає, що обидва образи розкриваються в площині: суспільство-особа-природа. Але розгортання образів неоднакове. Якщо в життя панночки природні поривання вклинюються ззовні несподіваними дисонансами, то у гуцула природні потяги, природні вчинки, відповідне світорозуміння становить суть його життя. Умовності

«цивілізованого» суспільства для нього незрозумілі і ненормальні [7, с. 113].

У зачарованості природою також розкривається небуденна вдача героїні такою ж самою мірою, як і в її захопленні Шевченком і Толстим («*Толстой був її богом, Шевченка знала напам'ять*» [4, с. 5]). Дівчина росла й формувалася, ніби кімнатна рослина, мріючи про щось більше, як супокій розпеченого життя, марячи про щастя. Це щось вона намагалася віднайти в лісі, в якому розглядала між вершками дерев небо, пильнувала за польотом орла, прислухалась до шуму води, що нагадував напівтихий сміх, а шум лісу був схожий на шум морських хвиль. Вона мріяла побачити хоч раз море: у бурю, або коли сходить сонце, або в місячну ніч. Ліс давав їй таке відчуття краси, але втамувати його не міг. Тому при знайомстві з хлопцем-гуцулом, вона зізнається: «*я така, що не має щастя...*» [4, с. 17]. А в ліс ходить, бо в ньому «*не видно того, що звичайно видно*» [4, с. 18].

Краса лісу манить головну героїню новели до себе, стає проекцією її душі. Недарма найбільше їй подобався ліс у вересні: «*коли в лісі тихо-тихо... Потоки дзюрчать поважно і швидко, і вода їх холодна, а над їх берегами не цвітуть уже цвіти*» [4, с. 8].

У новелі О. Кобилянської природа є органічним світом людини. Вона виступає дійвою особою психологічного ряду, яка співпереживає найтонші порухи душевного стану героїв. На думку І. Денисюка, пейзаж у творі є чинником психологічної характеристики, способом розкриття «культури душі». Однак далі мотив «природи» поглиблюється. Серед п'янкої декорації гірських диких пейзажів «вибухає природа» героїні. Вирішується проблема можливості й неможливості жити згідно із законами природи [2, с. 180].

Змальовуючи зустріч дівчини й хлопця посеред пишної карпатської природи, О. Кобилянська порушила головну проблему новели – відмінність між людьми, що

зумовлена особливостями й різницею виховання міської багачки й сина диких гір. Він – син природи, що *«привик був із дитинства до пишного виду гір, знав ясні, мов день, тихі мовчазні літні ночі, бо не одну не спав, стережучи коней»* [4, с. 26] і що переконаний, *«яким кого бог сотворив такий він і є, яка в кого доля, так і живеться, а як вийде чоловікові час, то вмирає»* [4, с. 14]. Дівчина ж відчуває, що парубок ніколи не зрозуміє тих, хто живе «вверху», тому що його *«гадки – серце, їх гадки – голова»* [4, с. 13]. За словами О. Кардашук, ліс мислить «серцем», місто – «головою» (по закону). Ліс тихий, гордий, одностайний, а долина – це «меланхолія всього готового, що на всьому витискує свою печать» [3, с. 324].

Т. Гундорова, порівнюючи ситуацію в «Природі» з театральною виставою, говорить, що «гуцул, який уособлює природу та виконує роль хору й сатира, і «вона», що є водночас актором, глядачем і автором, з'єднуються в оргіастичному упокоренні позірно інакших світів – природного і культурного» [1, с. 38].

У новелі «Природа» О. Кобилянська поетизує цей миттєвий вияв щирих людських почуттів, що йдуть у гармонії з природою, який міг би закінчитися чимось більшим, ніж однією зустріччю. Але в суспільстві з його кастовими пересудами цей зв'язок неможливий [2, с. 181].

Природу як окрему сутність також зображено в новелі «Жебрачка». Зокрема, на початку твору пейзаж допомагає відтворити душевний стан героя. Уже перший уривок демонструє читачеві внутрішній спокій на тлі могутності природи Карпат: *«Великанська, на піраміду подобаюча, густо залісена гора вносила під небозвід. Біля неї темний вузький яр різнородно формованих, залісених гір і скель»* [4, с. 29]. Ліс постає перед головним героєм як живий організм, зелень якого ще ніколи не видавалася такою «живою, інтенсивною», а «безперервний шум соснових лісів» нагадує йому «море й повно сонця». Споглядаючи за вікном своєї кімнати довкілля, тонути в

цьому ідилічному пейзажі, не в змозі відвернути погляд від природи, оповідач роздумує про те, що щасливий той, хто може розуміти її.

Сюжет твору – відтворення душевного стану оповідача в один день місяця червня, а точніше – від ранку до полудня [3, с. 325]. У своєму просторі кімнатної тиші головний герой хоче написати якесь оповідання. Використовуючи прийом безперервного внутрішнього монологу, О. Кобилянська репрезентує внутрішній світ оповідача. Його рефлексії, переживання й враження створюють образ людини із тонким світосприйняттям, яка чуйна до чужого горя, людини-митця.

Однак спокій чоловіка порушує жебрачка, що сидить недалеко від будинку й просить милостиню в перехожих. Виписуючи образ жінки на початку твору, письменниця не вдається до розлогіх портретних характеристик з детальним описом зовнішності, а лише зосереджує увагу на тому, що *«...вона не жебрає, як се чинять люди сього роду їм уже властивим способом. Вона й не співає... Вона скавулить»* [4, с. 29].

За законами модернізму спостерігаємо глибокий психологізм та боротьбу героя з власним «Я», який, з одного боку, відчуває *«таке скавуління цілим тілом від стоп до голови»*, а з іншого – *«старається не звертати на се уваги і ... бути ніби глухим»* [4, с. 30]. В цьому епізоді авторка використовує прийом повторення, акцентуючи увагу на проханні жебрачки, що градаційно зростає: *«Змилуйтеся над нещасливою, а Бог заплатить вам!»* [4, с. 30].

Лише тоді, коли головний герой не в силах стерпіти це нескінченне скавуління, що *«може чоловіка довести до божевільства»*, він йде до жінки з бажанням шпурнути «їй грошей, щоб мовчала, або щоб винеслась звідси, або щоб просила хоч жебрацьким тоном» і дізнається, що жебрачка ніколи не зможе побачити палючого сонця й зелені

навкруги, адже вона сліпа: *«Довгі чорні шовкові вії закривають очі»* [4, с. 31].

На думку жебрачки, яка сидить тут «від самого сходу сонця, котрого не бачить і не побачить вже ніколи», чоловік перший, хто змилосердився над нею. Однак «гидке чувство», що заволоділо героєм після її слів, є відображенням його совісті, його відрази до самого себе, тому що він такий самий, як і сотня інших перехожих, він байдужий до чужого горя. Тож у новелі «Жебрачка» письменниця майстерно використовує прийом контрасту, протиставляючи красу сонячного літнього дня суворим, часом навіть бридким реаліям життя: *«Я відчував сю препишну красу природи кожним нервом; її її очима, упивавсь її існуванням... Воно взялося на мене, впилося в мене, а я вслухався з нервозністю, ба з охотою, в те скавуління»* [4, с. 29-30].

Отже, у новелах О. Кобилянська зображує нерозривний зв'язок людини з природою, боротьбу між природними пориваннями й прийнятою суспільством поведінкою, порушує одвічну проблему нераціональності й варварського споживання природних ресурсів. Письменниця, змальовуючи природну сферу в різних її виявах, станах, вдаючись до метафор та символів, передає її самобутність та недоторканість.

Література

1. Гундорова Т. *Femina melancholica* : Стаття і культура в гендерній утопії Ольги Кобилянської : монографія. Київ : Критика, 2002. 272 с.
2. Денисюк І. Розвиток української малої прози XIX – поч. XX ст. Львів : Науково-видавниче товариство «Академічний Експрес», 1999. 280 с.
3. Кардашук О. Образ лісу в новелах Ольги Кобилянської // Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова : зб. наук. праць. Київ, 2011. Вип. 7. Серія 10 : Проблеми граматики та лексикології української мови. С. 322–325.

4. Кобилянська О. Оповідання : для серед. та ст. шк. віку / упорядкув. та навч.-метод. матеріали О. Шевченко; передм. Т. Щегельської. Київ : Національний книжковий проект, 2011. 208 с.

5. Кобилянська О. Слова зворушливого серця : Щоденники; Автобіографії; Листи; Статті та спогади / Упоряд., передм. Ф. Погребенника. Київ : Дніпро, 1982. 359 с.

6. Павличко Д. Туга і непокора. Літературознавство. Критика : у 2 т. Київ : Основи, 2007. Т. 1. 566 с.

7. Пасічний В. Жанрові особливості малої прози ранньої Ольги Кобилянської. Вінницьке книжково-газетне вид-во, 1963. С. 110–128.

8. Ткачук М. Людина і природа в українській літературі крізь призму екокритики // Дивослово. 2011. № 6. С. 52–56.

Мельник Ганна – студентка 3 курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: українська проза межі XIX–XX ст.

Діана Кишук
Наук. керівник – к. філол. н., доц. Ткаченко В. І.

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ЖІНОЧОЇ ПРОЗИ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX СТОЛІТТЯ

Сама історична доба кінця XIX ст. в Україні забезпечила унікальне поєднання різновекторних тенденцій. Цей час можна впевнено назвати періодом напруженого пошуку – своїх витоків, власної держави і самого себе, проте й періодом «розщеплення» особистості як творчої